

INFORMÁCIE O TOLERANCIÍ

DRAFT

Imrich Vašečka

31. 8. 2006

Keď hovoríme o tolerancii hovoríme podľa Radima Palouše (1995) o *znášateľnosti*. Tolerancia sa pociťuje ako láskavé či dokonca blahosklonné pripúšťanie postojov, názorov alebo chovania človeka či ľudí odlišného založenia. Najbežnejšie významové určenie je teda poznamenané prevahou trpnosti, pasivity. Znášame odlišnosť, nevnučujeme vlastné, nerozčuľujeme sa nad odlišnosťou iných, strpíme odlišnosť.

R. Palouš hovorí ale aj o modernom chápaní pojmu *tolerancia*. Tolerantný človek poníma podľa neho vlastnú pravdu ako niečo, čo pripúšťa existenciu aj iných názorov, pripúšťa, že k pravde možno dospieť aj z iných východísk, a že aj vlastné stanovisko je dobovo a situačne podmienené. Tolerantný človek priznáva právo na odlišnosť.

Pre sociálnu politiku a sociálnu prácu je významné tretie možné chápanie tolerancie. Možno odvodiť od procesu sociálnej kontroly, ako ho chápal A. Hirner (1972). Tolerancia v tomto význame znamená vzájomne zdieľanú schopnosť všetkých aktérov sociálnych vzťahov a činností spolupracovať napriek svojej odlišnosti. Všetci aktéri orientujú svoju činnosť podľa realizovaného spoločného cieľa, hodnoty, podľa svojho spoločného diela a partiklárne odlišnosti sú schopní rešpektovať.¹

Keď sa hovorí o intolerancii, obyčajne ju chápeme v dvoch významoch:

1. Ako negatívny a arbitrálny postoj, ktorý je tvorený súborom predsudkov. Tento postoj sa opiera na nekompletných a falošných informáciách, je nadmerne zjednodušený, často nelogický, strnulý a neobyčajne odolný voči zmenám.

2. Ako sociálna činnosť, ktorá je spojená so sociálnou kontrolou. Jej cieľom je obyčajne zhodnotiť plnenie predpísaných či očakávaných postupov, ktoré súvisia s plnením

¹ Toto chápanie tolerancie kladie na účastníkov sociálnych vzťahov a činností náročné požiadavky, pretože možno z neho ľahko sklznúť do netolerancie. Ako príklad môže poslúžiť činnosť misionárov medzi americkými indiánmi. Považovali ich sice za ľudí, ale zaostalých a hlavne neveriacich, ktorí sú preto ohrození večným zatratením. Obrátenie na pravú vieru považovali misionári za spoločné dielo, ktorého význam a veľkosť oprávňuje používať aj krajné prostriedky presvedčania. Výsledkom bola ďaleko idúca netolerancia. Táto schéma sa v dejinách ľudstva neustále opakuje, posledne ju uplatnili komunisti, mnohí s hlbokou vierou, že konajú dobro. Možnosť omylu, nepochopenia, zneužitia neuberá tretiemu chápaniu tolerancie na význame.

úloh, s vykonávaním určitej sociálnej role. Mohli by sme tiež povedať, že ide o zhodnotenie plnenia *funkčných požiadaviek*.

Obidva chápania intolerancie spolu úzko súvisia. Ak ide o kontrolu činnosti stigmatizovanej osoby, kontrola sa môže uskutočniť tendenčne a celý proces spolu s jeho výsledkom môže byť diskriminujúci. V takom prípade ide o dôsledok pôsobenia predsudkov a to je o intolerancii v jej prvom význame.

Bezbrehá tolerancia ohrozuje stabilitu a súdržnosť spoločnosti a v konečnom dôsledku je hrozbou aj pre samotnú toleranciu. Určité hranice tolerancie, alebo inak povedané určitá nutná miera intolerancie sú pre normálne fungovanie spoločnosti nevyhnutné. To, čo sa na prvý pohľad javí ako tolerovanie všetkého a všetkých je vlastne ľahostajnosť k podobe sociálnych vzťahov a k daniu vo vlastnom sociálnom prostredí. Ide tiež o nadmerný konformizmus, ktorý poškodzuje morálku spoločnosti. Ak sa v nejakej skupine vyskytnú nadmerná ľahostajnosť a nadmerný konformizmus, stanú sa pre ňu hrozbou. Preto potrebujeme odlíšiť toleranciu ktorá je funkčná a spoločnosti prospieva a toleranciu ktorá ju poškodzuje.

Intoleranciu sme zvyknutí považovať za prejav násillia a sme presvedčení, že násillie by sa vo vzťahoch medzi ľuďmi nemalo vyskytovať. Ak ale stotožníme intoleranciu a násillie a odmietneme ich, ako potom zabezpečíme napríklad to, aby do zamestnania či do školy neboli prijatí tí, ktorí k tomu nie sú svojimi schopnosťami a vlastnosťami vhodní? Ak by sme zrušili legitímnosť intolerantného postoja, ako zabezpečíme izoláciu nebezpečných vrahov a sociálne patologického správania vôbec? „Tolerovaná intolerancia“ je pre demokratickú spoločnosť nutná práve tak ako „funkčná tolerancia“. Dennodenne sa v médiách stretávame ale aj s informáciami o diskriminácii, o šikanovaní, o negatívnych podobách intolerancie. Pre odlíšenie týchto dvoch podôb intolerancie je preto potrebné hovoriť o *legitímnej intolerancii*, ktorá je kultúrne legitimizovaná a opiera sa o moc a o *deformovanej intolerancii*, ktorá túto kultúrnu legitimitu nemá a opiera sa o násillie².

² Petrussek (1994: 85) chápe násillie ako jeden z prejavov zla. „Jde o čin nebo činnost, kterou jinému působíme škodu, újmu, kdy ubližujeme - na zdraví, na majetku atd. Původně byl pojem násillí v podstatě vázán na násillí brachiální ... V novějším, modernějším pojetí se chápe obecněji, zejména v politologických teoriích se o násillí mluví jako o prostředku nebo způsobu, jak donutit jiného člověka nebo jinou sociální skupinu, aby činili něco, co činit sami nechtějí, anebo jim znemožnit vykonávat něco, co vykonávat chtějí. ... Pojmy násillí a moc spolu úzce souvisí. V zásadě existují dvě koncepce, které se týkají vztahu násillí a moci. První říká, že každá moc je vlastně svým způsobem násillím, že v každé moci je element násillí obsažen. Druhá koncepce, kterou reprezentuje Hannah Arendtová, naopak zdůrazňuje, že moc je prostředkem k tomu, aby se lidé chovali kooperativně. Legitímní moc vždycky směřuje k tomu, aby lidé byli společně schopni vykonávat nějakou činnost, jejímž prostřednictvím dosahují určitého cíle. Podle Arendtové je tedy násillí antitezí moci.“ (podčiarkol I.V.)

2.1 LEGITÍMNA INTOLERANCIA

Legitímna intolerancia a funkčná tolerancia majú spoločné to, že v spoločnosti zabezpečujú fungovanie zásad rovnosti, spravodlivosti a nediskriminácie a súčasne s tým zabezpečujú aj súdržnosť a fungovanie pluralitnej a štruktúrovanej spoločnosti. Používajú k tomu nástroje moci a nie násilia. Od diskriminácie je preto potrebné odlíšiť situácie, ktoré sa na ňu podobajú a ktoré niektorí ľudia vnútorne pociťujú ako diskrimináciu. Ide o situácie, kedy odopierame prístup k určitým hodnotám a zdrojom výlučne na základe individuálnych znakov a individuálnej činnosti a v súlade so zákonom.

Legitímna intolerancia sa v každodenne sa opakujúcich sociálnych vzťahoch uskutočňuje prostredníctvom sociálnej kontroly. Prejavuje sa spoločenským nátlakom daného sociálneho prostredia na dodržiavanie noriem platných v spoločnosti a tlakom verejnej správy jednať v súlade so zákonom a postihom z jej strany ak sa tak nedeje. Výsledkom tohto nátlaku sú podoby legitímnej intolerancie - odôvodnené rozdielne zaobchádzanie, dodržiavanie v sociálnych vzťahoch určitej sociálnej dištancie a jej symbolov, schopnosť skupiny asimilovať tých „iných“, ktorí o to majú záujem a pomôcť im v asimilácii, represívne opatrenia štátnych orgánov voči sociálnej patológii v súlade so zákonom. Osobitnú problematiku tvorí sociálna kontrola v ponímaní A. Hirnera (1972). V ďalšom texte sa budeme venovať prvému a pre naše účely najdôležitejšiemu prejavu prirodzenej intolerancie – odôvodnenému rozdielnemu zaobchádzaniu. Ponechávame pritom bokom úvahy o tom, či platný normatívny poriadok, ktorý tvorí základ sociálnej kontroly, je formulovaný tak, že zohľadňuje záujmy menšín a ich kultúrne odlišnosti a či je v spoločnosti možné akceptovať niekoľko rovnocenných normatívnych poriadkov.

Odôvodnené rozdielne zaobchádzanie

V osobnom živote neuprednostňujeme tých, ktorí nám nie sú sympatickí, ktorí nie sú členmi rodiny, s ktorými si dlhodobo vzájomne nepomáhame, ku ktorým nemáme dôveru a pod. Vo verejnom živote a v živote organizácií nie sú uprednostňovaní tí, ktorí nespĺňajú niektorú z požiadaviek pre výkon činnosti ktorú vykonávajú, požiadaviek pre prijatie za člena, pre poskytnutie služby organizáciou a pod. Tieto požiadavky, nazvime ich *funkčné požiadavky*, sú vopred stanovené a sú pod väčšou či menšou kontrolou verejnosti. Ich plnenie môže byť posudzované z hľadiska individuálnych znakov a znakov kolektívnych. V prvom prípade neprijatie do organizácie, neposkytnutie odmeny, neposkytnutie služby a pod. je

zapríčinené nedostatkami v kvalifikácii, vo výkone, nedostatkom finančných prostriedkov na zakúpenie služby. Môže byť zapríčinené tiež postihnutím v určitej oblasti, alebo nejakým iným individuálnym znakom či činnosťou, ktorých podobu sme obyčajne schopní meniť. V takýchto prípadoch nie je možné hovoriť o diskriminácii. (V druhom prípade spĺňanie či nespĺňanie funkčných požiadaviek sa posudzuje podľa kolektívnych znakov s ktorými sa narodíme alebo „do ktorých“ sa narodíme a ktoré nie sme v stave meniť – rasa, etnicita, vyznanie, jazyk a pod.) Uprednostnenie jedných a neuprednostnenie iných je teda dôsledkom toho, že organizácia trvale kontroluje plnenie funkčných požiadaviek, ktoré sú podmienkou jej fungovania a plnenia jej poslania. Neumožnenie prístupu k hodnote, o ktorú sa ľudia u organizácií uchádzajú, možno považovať za prejav intolerancie ktorá je odôvodnená, prípustná a vhodná. Ak by organizácia či úrad tak neurobili, spôsobili by škodu sebe, štátu, obci. Ak sa ale základom pre neuprednostnenie stanú menšinové, čiže kolektívne, znaky, tak neuprednostnenie sa veľmi rýchle zmení v znevýhodnenie a diskrimináciu. Môže sa v diskrimináciu zmeniť tiež vtedy, keď tí, ktorí neboli uprednostnení na základe svojich individuálnych znakov nebudú mať šancu a reálnu možnosť vyvinúť úsilie a opätovne sa pokúsiť získať danú hodnotu.

Mohlo by sa zdať, že uprednostňovanie či neuprednostňovanie na základe kolektívnych znakov by v spoločnosti nemalo byť, pretože je v konflikte so zásadami rovnosti a spravodlivosti. Sú ale situácie, kedy spoločnosť z rôznych dôvodov potrebuje upraviť osobitný prístup k určitým sociálnym kategóriám, alebo k určitým sociálnym situáciám. Takto chápané *odôvodnené rozdielne zaobchádzanie* možno nájsť napríklad v návrhu tzv. diskriminačného zákona, ktorý bol predložený v Národnej rade SR v roku 2002 (podľa P. Puliš, 2002a: 416-417):

„Odôvodnené rozdielne zaobchádzanie musí byť objektívne odôvodnené oprávneným cieľom a prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa musia byť primerané a potrebné. O takéto rozdielne zaobchádzanie ide najmä ak:

- z dôvodu veku je ustanovená osobitná podmienka prístupu k zamestnaniu alebo k odbornej príprave alebo osobitná podmienka zamestnania a zárobkovej činnosti, vrátane prepúšťania a odmeňovania, za účelom začlenenia mladých ľudí, starších zamestnancov alebo osôb s opatrovateľskými povinnosťami do pracovného procesu alebo za účelom zabezpečenia ich ochrany, alebo je ustanovená podmienka minimálneho veku, odbornej praxe alebo inej praxe pre prístup k zamestnaniu alebo k určitým výhodám, ktoré so zamestnaním súvisia,*
- z dôvodu zdravotného postihnutia, pohlavia alebo veku ide o rozdielne zaobchádzanie v ozbrojených silách,*
- z dôvodu pohlavia, veku, zdravotného postihnutia alebo sexuálnej orientácie je v prípade cirkvi alebo náboženských spoločností ustanovený osobitný dôvod, ktorý vyplýva z ich viery alebo náboženstva alebo je ustanovená osobitná podmienka prístupu k zamestnaniu, odbornej príprave alebo zárobkovej činnosti vyžadujúca dodržiavanie vnútorných predpisov cirkvi alebo náboženských spoločností vyplývajúca z ich viery alebo náboženstva,*

*- z dôvodu veku, pohlavia alebo zdravotného postihnutia je ustanovená osobitná požiadavka, ktorá je vecne zdôvodnená povahou práce,
- z dôvodu vzdelania, odbornej praxe a odbornej skúšky je ustanovená požiadavka pre výkon povolania.“*

Tento návrh sa teda pokúsil určiť tie sociálne situácie a sociálne kategórie, zaobchádzanie s ktorými by mal ochraňovať zákon. Samozrejme, že vymenovanie zákonom chránených sociálnych kategórií a situácií vyvoláva rôzne zložité, niekedy nejednoznačné situácie. Ak napríklad človek s nižšou kvalifikáciou nepatrí do niektorej zákonom chránenej sociálnej kategórie, nebude v súťaži o dané pracovné miesto uprednostnený, nebude mu ponúknutá možnosť zvýšenia si kvalifikácie, resp. nebude mať reálnu možnosť zvýšiť si kvalifikáciu, ak na to nepríde sám a pod. Inak povedané, bude diskriminovaný a nič na tom nezmení fakt, že sa tak deje v súlade so zákonom. Na druhej strane ak človek, ktorý pod vplyvom emócií prestáva kontrolovať svoje správanie sa bude uchádzať o miesto pilota, tak z dôvodu ochrany cestujúcich sa pilotom nemôže stať ani keby bol hneď členom všetkých zákonom chránených sociálnych kategórií. A nič na tom nezmení fakt, že to bude považovať za diskrimináciu.

Odôvodnenému rozdielnemu zaobchádzaniu venuje pozornosť spoločnosť predovšetkým vtedy, keď existujú podmienky alebo oprávnené obavy, že sa môže zmeniť v znevýhodnenie a diskrimináciu. Deje sa tak vtedy, ak organizácia či úrad berú do úvahy aj iné kritériá ako tie, ktoré vyplývajú z funkčných požiadaviek či požiadaviek zákona. V organizáciách sa pre stereotypy a predsudky možno napríklad stretnúť s tzv. skleneným stropom pre ženy, pre tých ktorí nie sú členmi štátotvorného národa, pre mladých, pre starých. Stáva sa, že úradníci verejnej správy sa pri prideľovaní služby tiež riadia stereotypami, predsudkami. Predsudkami a stereotypami sa môžu, často mimovoľne, riadiť aj učitelia. Samozrejme, že postupovanie podľa týchto kritérií organizácie, inštitúcie, školy obyčajne nepriznávajú, ťažko je ich aj dokázať a často krát si ich zamestnanci organizácie, úradníci či učitelia ani neuvedomujú. Ide o intoleranciu a diskrimináciu, ktorých zdrojom je obyčajne organizačná kultúra, ktorá v danej organizácii vládne a za ktorou treba hľadať vplyv predsudkov a stereotypov, ktoré organizačná kultúra „nemá pod kontrolou“. Medzi vplyvom stereotypov a vplyvom predsudkov je samozrejme veľký rozdiel.

Problémy s rozdielnym zaobchádzaním môžeme sledovať aj v prípade rôzne postihnutých ľudí. O diskrimináciu sa nejedná vtedy, ak postihnutý nedokáže pre svoje postihnutie dosiahnuť na požiadavky dokonca ani s kompenzačnými pomôckami či inou

pomocou spoločnosti, vrátane prípadných vyrovnávacích opatrení a nariadení štátu. Negatívna reakcia organizácie či úradu je v tomto prípade zdôvodniteľná a nie je diskrimináciou, a to napriek tomu, že je prejavom intolerancie. Ak by organizácia postupovala inak, spôsobila by sama sebe škodu. Ak však z verejných prostriedkov budú kompenzačné opatrenia dostávať iba niektoré skupiny postihnutých a iné nie, pôjde o diskrimináciu, pretože bude narušená zásada rovných príležitostí.

V prípade postihnutí neuprednostnenie nebýva obyčajne výsledkom diskriminácie, ale neschopnosti spoločnosti technicky či organizačne kompenzovať druh a stupeň daného postihnutia. To, že niektoré zdroje spoločnosti a príležitosti ktoré vytvára, sú pre určitých postihnutých nedostupné je dôsledok postihnutia a nie neochoty spoločnosti. S postihnutím sa rodíme (napríklad ľudia s vrodenu poruchou zraku), alebo ho získame (napríklad pri autohavárii, v dôsledku choroby a pod.). Spoločnosť má pre mnohé takéto situácie riešenie, ktorým postihnutie odstraňuje, alebo zmierňuje (okuliare, vozík, bezbariérové bývanie, sociálne dávky, služby, sociálna práca a pod.). V závislosti od miery odstránenia dôsledkov postihnutia pre život človeka hovoríme o veľkosti jeho handicapu. Handicap má teda, na rozdiel od postihnutia, sociálny charakter.

Inou vecou je, ak spoločnosť technicky vie postihnutie kompenzovať, ale nemá možnosť urobiť tak vo vzťahu ku všetkým, napríklad ekonomickú alebo organizačnú možnosť. Ide stále ešte o handicap, alebo už o diskrimináciu? A pôjde o diskrimináciu, ak určité technické riešenia budú síce na trhu dostupné (napr. genetická liečba), ale pre obrovské finančné náklady iba pre tých, ktorí na to majú? Tento problém zatiaľ nie je riešený, cudne o ňom zatiaľ mlčíme. Jedno je však z morálneho hľadiska isté – ak ide o postihnutie, ktoré bráni postihnutým v prístupe k základným potrebám na úrovni ktorá je bežná v danej spoločnosti a spoločnosť dokáže toto postihnutie čo i len čiastočne kompenzovať, ale títo ľudia nedostávajú od spoločnosti účinnú pomoc z jej verejných zdrojov, potom ide o diskrimináciu. Napríklad v oblasti vzdelávania dlhodobo masová neúspešnosť rómskych detí najmä zo sociálne slabého prostredia a dlhodobo neprijímané účinné oparenia na vyriešenie sociálno-kultúrnych príčin tejto neúspešnosti, sú jasným znakom diskriminácie zo strany majority.

Postihnutie, ktoré spoločnosť dokáže kompenzovať ale z rôznych dôvodov to vo vzťahu k niektorým menšinám nerobí, môže mať ale nielen telesný či duševný rozmer, môže mať tiež sociálny charakter. *Sociálne postihnutie* je dôsledkom členstva v skupinách, ktoré spoločnosť vydeľuje vylučuje na základe ich kultúrnej odlišnosti. Členstvo v nich si dieťa nevolí, rodí sa do týchto skupín a ich obmedzenia sa pre dieťa stávajú jeho postihnutím. Ide

najmä o sociálne prostredia skupín permanentnej chudoby, skupín s alternatívnym životným štýlom, skupín sociálne marginalizovaných, vylúčených, vrátane rómskych osád. Socializáciou v takýchto sociálnych prostrediach deti „získavajú“ postoje typické pre tieto skupiny, osvojujú si ich hodnoty, potreby, behaviorálne orientácie, špecifické videnie sveta ktoré je vlastné týmto skupinám. Získavajú ich bez toho, aby si členstvo v týchto skupinách zvolili z vlastného rozhodnutia. Tieto postoje, hodnoty apod. sú im akoby vopred a neodvolateľne prisúdené, a to napriek tomu, že ich vopred vylučujú z možnosti rovnoprávne participovať na zdrojoch a príležitostiach spoločnosti.

Je samozrejme sporné či spoločnosť má právo zasahovať do vnútorného života týchto skupín a ak áno, kedy tak môže urobiť a do akej miery. Jeden z možných postojov vychádza z toho, že ide predsa o ľudí, to znamená, že sociálni pracovníci (a iní príslušníci pomáhajúcich profesií) nemôžu byť k osudu týchto ľudí ľahostajní. Tieto skupiny obyčajne nie sú schopné svojbýtnej existencie a sú jednostranne závislé na majoritnej spoločnosti, a preto spoločnosť je povinná im pomáhať, čo ale znamená vstupovať do vnútorného života týchto skupín. Tým, že majorita pomáha členom týchto skupín preberá aj časť zodpovednosti za uspokojovanie ich základných potrieb, ktoré vyplývajú z prirodzených ľudských práv. V lepšom prípade sa tu možno stretnúť s toleranciou v jej treťom význame, v horšom prípade s nebezpečím manipulácie menšinou, jej dirigovaním, s ukrytým násilím a pod.

René Girard o nebezpečí násilia a manipulácií pod rúškou pomoci píše (1997: 26):

„Někdy bývá těžké nalézt hranice mezi racionální diskriminací a svévolnou perzekucí. Z politických, morálních, lékařských atd. důvodů dnes některé formy diskriminace považujeme za rozumné a přitom se podobají dřívějším formám perzekucí; tak tomu je například s karanténou, jíž se v případě epidemie musí podrobit každý, kdo by mohl být nakažlivý. Ve středověku lékaři odmítali představu, že by se mor mohl šířit fyzickým kontaktem s nemocnými. Obvykle totiž patřivali k osvíceným kruhům a každá teorie o nákaze se jim zdála podezřelá, protože se podobala perzekuční pověře.“

2.2. DEŠTRUKTÍVNA TOLERANCIA

Deštruktívna tolerancia sa vyznačuje tým, že nevenuje pozornosť diferencovanosti účastníkov sociálnych vzťahov a k ich činnosti sa nevyjadruje. Jej podobami sú neprimeraná ľahostajnosť a nadmerný konformizmus.

Neprimeraná ľahostajnosť

Neprimeraná ľahostajnosť nie je totožná s apatiou ani s konformizmom.

Ľahostajnosť sa hodí vtedy, keď si nie je treba všímať to, čo nie je podstatné. Za neprimeranú ľahostajnosť sa to nedá považovať. Ťažko tiež za neprimeranú ľahostajnosť považovať situáciu, kedy síce nekonáme aj keď situácia si náš zásah vyžaduje, ale my autenticky nevnímame, že máme zasiahnuť, kultúra v ktorej sme vychovaní nás nevybavila k tomu, aby sme danú situáciu zaradili do kategórie *je nutné zasiahnuť*. Pre vonkajšieho pozorovateľa, ktorý je kultúrne vybavený inak, to môže vyzerat' ako neprípustná ľahostajnosť, s určitou dávkou blahosklonnosti ako neprimeraná ľahostajnosť. S inou situáciou sa však stretáme vtedy, keď si niečo nevšímame a nereagujeme zámerne a naše spoločstvo, skupina, naši blízki to považujú za významné a my tak robíme z pohodlnosti, pre nedostatok osobnej statočnosti, občianskej odvahy, pretože ide o náš kultúrne naučený postoj *nehas čo ta nepáli*, pretože nás skorumpovali a pod. V takom prípade ide o neprimeranú ľahostajnosť, ktorou uvoľňujeme priestor násiliu, nespravodlivosti, nerovnosti. Ako takáto ľahostajnosť funguje ilustruje citát z knihy *Bolest šikanování* M. Koláři (2001: 37).

„V případě, že ve skupině existuje soudržnost, kamarádské vztahy a převažují pozitivní morální hodnoty, kdy žáci mají zásadně negativní postoje k násilí a ubližování slabším, pokusy o šikanování neuspějí. [...] Jestliže je imunita skupiny vůči šikaně nějakým způsobem oslabena, jsou pokusy o šikanování trpěny a je téměř jisté, že násilí v nějaké podobě zakoření.“

V literatúre sa možno stretnúť s javom neprimeranej ľahostajnosti aj v iných súvislostiach ako šikanovanie. Paul Rock (1973) keď hovoril o normalizácii deviácie, chápal ju ako jej faktickú akceptáciu. Táto faktická akceptácia deviačného správania vyplýva zo všeobecného narúšania určitej normy alebo z permisívneho vzťahu spoločenského prostredia k určitému druhu správania (v našich podmienkach napr. k mimomanželským vzťahom u mužov, k úplatkom, k užívaniu alkoholu a pod.). Tu sa nejedná o toleranciu, tu ide skôr o jej deformovanú podobu, o ľahostajnosť.

V každodennom živote sa s problémom nadmernej ľahostajnosti musíme vysporiadať v situáciách, ktoré možno nazvať *normalizáciou problému*. Normalizácia problému znamená, že ľudia síce vnímajú, ako sa skutočnosť odchyľuje od toho, čo považujú za normálne, ale tejto odchýlke alebo neprisudzujú význam problému, ktorý je možné či potrebné riešiť a situáciu v konečnom dôsledku považujú za „normálnu“, alebo jej odmietajú prisúdiť hodnotu závažného problému, problém zľahčujú a používajú náhradné, zjednodušené a nutne neúčinné riešenia. Často sa tak deje preto, lebo sú presvedčení, že sa s daným problémom nedá nič robiť, prípadne majú skúsenosť, že angažovať sa do jeho riešenia je riskantné, alebo im je jasné, že hodnota dosiahnutého výsledku nebude v ich očiach zodpovedať individuálne vynaloženým nákladom a úsiliu, alebo zastávajú názor, že problémy by sa mali riešiť „samoregulačne“ v prirodzenom prostredí svojho vzniku bez zasahovania zvonku a že zásah je možný až po preukázanom zlyhaní samoregulácie. V súvislosti s tým, že problém sa považuje za menej závažný ako v skutočnosti je, poľavuje tlak na jeho zásadné riešenie a na to, aby sa mu venovala zvýšená pozornosť. Problém sa stáva jedným z mnohých, jedným z „normálnych“, ktoré nevyžadujú žiadnu zvláštnu pozornosť. Vďaka tomu, že sa problém rieši jeho „normalizáciou“, je možné žiť s problémom, ktorý bol pôvodne neprijateľný, ale zároveň z rôznych dôvodov neriešiteľný. Proces normalizácie problému tak spoločensky prijateľným spôsobom ospravedlňuje slabosť občanov, ktorí nie sú schopní presvedčiť inštitúcie, aby si plnili svoje povinnosti, alebo občanom umožňuje zakryť nedostatok viery vo vlastné sily, alebo je výsledkom relativizácie hodnôt, podľa ktorých občania orientujú svoje konanie.

Deštruktívna tolerancia vo všeobecnosti a neprimeraná ľahostajnosť zvlášť naráža na jeden problém - je ešte deviáciou to, čo sa nestretáva s negatívnou reakciou? Alebo inak, čo nás oprávňuje hovoriť o nadmernej ľahostajnosti vtedy, keď sa dané správanie nestretáva s negatívnou reakciou?

Nadmerný konformizmus

V súlade s Mertonom možno konštatovať, že ak konformizmus presiahne určitý stupeň, stáva sa sociálnym problémom.³ Ako sa stane, že konformizmus presiahne určitý stupeň“?

³ Konformizmus definuje Velký sociologický slovník (1996) ako „způsob jednání, usilujícího kulturně předepsaným způsobem o dosažení kulturně legitimních cílů. Toto vymezení pocházející od R. K. Mertona naznačuje ambivalentnost konformního jednání (konformity). ... V tomto smyslu je určitá míra konformismu

V prípade šírenia sa praktík šikanovania v skupine sa podľa M. Koláča (2001: 35-47) môže stať, že proti týmto praktikám nevznikne v skupine protitlak v podobe zásadne negatívneho postoja proti násiliu a ubližovaniu slabším. V takom prípade sa členovia skupiny pasívne prispôbujú pomerom, ktoré v skupine existujú a podliehajú názorom, ktoré sú v skupine väčšinové, resp. sú násilím vnucované. Členovia skupiny sa stávajú riadení akoby zvonku, prestávajú si uvedomovať svoju osobnú zodpovednosť za svoje jednanie. Ak člen skupiny v ktorej sa rozvíja šikanovanie chce zostať jej členom, musí sa alebo konformne prispôbiť panujúcim pravidlám, alebo musí mať dostatok síl postaviť sa proti nim a vynútiť si úctu alebo nedotknuteľnosť.

Podobne sa nadmerný konformizmus prejaví v skupine, ktorú ovládla nejaká idea vydávaná za konečnú a jedinou pravdu. Členovia skupiny stoja pred alternatívou: stať sa takým akí sú iní, alebo nebyť vôbec, resp. dostať sa do pozície vysmievaného, nechceného, prenasledovaného. A. Kępiński (1972: 7) v tejto súvislosti píše:

„Nestať sa takým ako prikazuje daná ideológia, znamená zaradiť sa medzi jej nepriateľov a odsúdiť sa tým na zničenie. Medzi stúpenkami tej istej ideológie vzniká svojská rivalita: nebyť horší ako iní, pretože inak hrozí vylúčenie zo skupiny. V závislosti od charakteru ideológie možno licitovať v cnostiach alebo zločinoch.“

Všeobecne teda môžeme konštatovať, že konformizmus presiahne určitý stupeň keď vzťahy v skupine určuje násilie. Stáva sa tak vtedy, keď v skupine začína dominovať šikanovanie a keď skupinu ovládla idea, ktorá sa jediná považuje za pravdu. Tam, kde vo vzťahoch medzi ľuďmi prevládajú ľahostajnosť a konformizmus, tam získavajú priestor vzťahy autoritatívne, často založené na násilí. Deštruktívna tolerancia tak vytvára podmienky pre vznik netolerancie.

nezbytným predpokladom existencie sociálneho rádu. Presáhne-li však konformizmus jistý stupeň, stáva sa sociálnym problémom.“